

İLHANLI HÜKÜMDARI GAZAN HAN'IN SURİYE İŞGALİ SÜRECİNDE İBN TEYMIYYE'NİN SİYASİ VE DİNİ MÜCADELESİ*

IBN TAYMIYAH'S POLİTİCAL VE RELIGIOUS STRUGGLE IN THE PROCESS OF OCCUPATION OF GAZAN KHAN'S SYRIA

Ahmet SAĞLAM**

Öz

Müslüman olup Mahmud adını alan ve İslâmiyet'i devletin resmi dini olarak kabul eden İlhanlı Hükümdarı Gazan Han (1295-1304) saltanat dönemi boyunca Suriye'ye üç kez sefer düzenlemiştir. İbn Teymiyye (ö.728/1328) bu seferler sırasında İlhanlılara karşı Memlûk saflarında kılıcı ve kalemi ile mücadele etmiştir. Gazan'ın İslâm şeriatı ile Cengiz yasasını birlikte uygulamasına dair sahte Müslümanlık olarak fetvalar vermiştir. Günümüzde selefi düşünceleriyle tanınan ancak yaşadığı dönemde Hanbelî mezhebine mensup bir âlim olarak öne çıkan İbn Teymiyye, İlhanlıların 100 (yüz) günlük Suriye işgaline karşı direnmiştir. Verdiği fetvalarla halkı direnişe çağırırken İlhanlılarla savaşmaktan çekinen askeri teşcî ederek onları cesaretlendirmiştir. Hatta Suriye'ye doğru Mısır ordusu ile ilerlemekte olan Memlûk Sultanı Nâsır Muhammed b. Kalavun'u geri dönme düşüncesinden vazgeçirerek savaşmaya ikna ettiği nakledilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İbn Teymiyye, Gazan Khan, Suriye, savaş, fetva,

Abstract

Ilkhanid Sovereign Gazan Khan (1295-1304) who was named Mahmud after converting to Islam and accepting Islam as the official religion of the state mounted three expeditions during his ruling of the country. Ibn Teymiyye fought against Ilhanids with his pen and sword on the Mamluk-Turkish State side. He gave a fetwa of fake Islam of Gazan Han's application that combines Islam and Cengiz laws. Ibn Teymiyye was known with his Salafi thoughts but came into prominence for belonging to Hanbali sect during his life and he fought against Ilkhanids during the 100 (hundred) days of invasion of Syria. He encouraged those soldier who were hesitant to fight as he was calling public to stand against Ilkhanids with his fetwas. It has been reported that he convinced Mamluk King Nasir Muhammed b. Kalavun by dissuading him from going back while his army was going towards Syria with Egypt army.

Key Words: Ibn Taymiyah, Gazan Khan, Syria, fought, fetwa

* Bu makale "İlhanlı Hükümdarı Gazan'ın Suriye İşgaline Karşı Direnen Bir Âlim: İbn Teymiyye ve Mücadelesi" başlığı altında bir bildiri olarak 8-10 Ekim 2015 tarihleri arasında Aksaray'da düzenlenen "I. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi"nde sunulmuştur.

** (Yrd. Doç. Dr.); Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, ahmetsaglam352@gmail.com
Geliş Tarihi: 16.11.2016 Kabul Tarihi: 05.12.2016

İLHANLI HÜKÜMDARI GAZAN HAN'IN SURİYE İŞGALİ SÜRECİNDE İBN TEYMIYYE'NİN SİYASİ VE DİNİ MÜCADELESİ

Giriş

İbn Teymiyye (661-728/1263-1328)¹ yedi asır önce yaşamış birisi olmasına rağmen yazdıkları ve yaptıklarıyla halen konuşulan ve tartışılan bir ilim adamıdır. İlmiye sınıfına mensup bir ailenin ferdi olarak Hanbeli ekolden yetişmiş hemen her alanda eserler telif etmiştir. Zamanla geniş halk kitlelerinin yanında idareciler nezdinde de etkili bir nüfuzla sahip olmuştur. İbn Teymiyye, her zaman dini ve siyasi tartışmaların merkezinde yer almış, farklı görüşleri ve tenkitleri ile öne çıkmıştır. Böyle bir kişiliğin oluşumunda şüphesiz yaşadığı çağın etkisi söz konusudur. Moğol-İlhanlı tehdidinden dolayı doğup büyüdüğü Harran'dan güvenli gördükleri Şam'a ailesiyle beraber çocuk yaşlarda göç etmiştir. Dönemin en önemli ilim ve kültür merkezi olan Şam çok geçmeden Moğol-İlhanlı tehdit ve tehlikesine maruz kalmıştır. Bunun yanında bölgede devam eden Haçlı tehlikesi, dini ve siyasi her fırkanın birbiri ile mücadelesi kısaca siyasi istikrarsızlığın hâkim olduğu bir İslâm dünyası söz konusudur.

Günümüzde selefi² görüş ve düşünceleriyle tanınan bir müçtehit olan İbn Teymiyye, Müslümanları ilgilendiren bütün meselelerde görüş bildirmiş hatta çoğu zaman hadiselerle müdahil olmuştur. İslâmî bilimlerin her alanında eserler kaleme aldığı gibi siyaset alanında yazdığı *es-Siyasetü's-Şeriyye*³ adlı eseri teorik ve pratik yönden siyasetin içinde yer almış birisinin kaleminden çıkmış olmasıyla önemlidir. Çalışmamızda İlhanlı hükümdarı Gazan'ın Suriye seferlerine değindikten sonra bir siyaset düşünürü olarak İbn Teymiyye'nin söz konusu seferler sırasında sergilediği tutum ve davranışlarını kaynaklar ışığında ele alacağız.

A.İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'ın Suriye Seferleri

Cengiz'in varisi Mengü Han (649-657/1251-1259) tarafından İran, Irak, Suriye, Mısır ve Anadolu'yu istilâ etmekle görevlendirilen Moğol-İlhanlı Devletinin kurucusu Hülâgû (654-663/1256-1265) Bağdat'ı alarak devam ettiği ilerleyişini Suriye'yi işgal ederek sürdürmüştür.⁴ Ancak Kıpçak Türkleri idaresindeki Memlûkler tarafından Ayn Câlût

¹ Selefi görüş ve eleştirileriyle tanınmış bir İslam âlimi olan İbn Teymiyye hakkında daha geniş bilgi için bkz. Safedi, Salahaddin Halil bin İzzeddin Aybek es-Safedi (ö. 762/1363), *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, I-XXIX, (Thk. Ahmed Arnavud, Tezkî Mustafa), Beyrut, 1420/2000, c.VII, s. 15-33; Kütübî, Salâhuddin Muhammed b. Şakir b. Ahmed ed-Dârani el-Kütübî (ö. 764/1363), *Fevâtü'l-Vefeyât*, I-IV, (Thk. İhsan Abbas) Beyrut 1973-1974, c.I, s.74-80; Muhammed Ebu Zehra, *İmam İbn-i Teymiyye*, (Çev. Nusrettin Bolelli), İslamoğlu Yay., İstanbul 1988; Ferhat Koca, "İbn Teymiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XX, Ankara 1999, s. 391-405.

² Selefi ya da Selefiyye olarak bilinir. İtikadi konularda Kur'an ve Sünnet'in lafzına bağlı olan ve tevili kabul etmeyen ekoldür. Detaylı bilgi için bkz. M. Sait Özervarlı, "Selefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXXVI, Ankara 2009, s. 399-402.

³ İbn Teymiyye, *es-Siyasetü's-Şeriyye*, (Siyaset), Çev. Vecdi Akyüz, Dergâh Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1999.

⁴ Cüveynî, Alaaddin Ata Melik (ö.681/1238), *Tarih-i Cihan Gûşâ* (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013, s. 497-498; Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, I-II, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999, c. II, s. 556; Reşidüddin Fazlullah (ö. 718/1318),

Savaşı'nda (3 Eylül 1260)⁵ İlhanlılar hezimete uğratılmıştır. Hülâgû'nun haleflerinin ısrarla Suriye'yi istilâ girişimi her defasında Memlûk orduları tarafından akamete uğratılmıştır. Bu teşebbüsler Gazan Han (1295-1304)⁶ döneminde yoğunlaşarak devam etmiştir.

Gazan Han İlhanlı tahtına oturduktan⁷ sonra seleflerinin bir türlü ele geçiremediği Suriye'yi istilâ ederek hem tahtını sağlamlaştırmak hem de İlhanlı siyasetinde Karakorum⁸'daki *Büyük Han*'a bağlı kalmadan başlattığı yeni dönemini⁹ taçlandırma amacındadır. Memlûk başkentinde yaşanan taht mücadelelerinden özellikle de Memlûk sultanı Nâsır Muhammed'in çocuk yaşta olmasından¹⁰ ve üst düzey emirler arasındaki

Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı), (Çev. Prof. Dr. İsmail Aka, Prof. Dr. Mehmet Ersan ve Dr. Ahmad Hesamipour Khelejeni), Türk Tarih Kurumu basımı, Ankara 2013, s. 13.

⁵ Tarihin akışını değiştirecek ölçüde önemli sonuçlara yol açan, İslâm medeniyetine sekte vuran Moğol istilasını durduran bu savaş hakkında bkz. İbn Devâdârî, Seyfeddin Ebû Bekr b. Abdullah b. ed-Devâdârî (ö. 1336), *Kenzü'd-Dürer ve Câmiu'l-Gurer*, I-IX, *ed-Dürretü'z-Zekiyye fî Ahbâri'd-Devleti't-Türkiyye*, (Thk. Ulrich Haarmann), c. VIII, Kahire 1971, c. VIII, s. 49-51; Nüveyrî, Ebu'l-Abbas Şihabüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nüveyrî (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-Ereb fî fünûni'l-Edeb*, I-XXXI (Thk. Dr. Necip Mustafa Fevvez, Dr. Hikmet Keşli Fevvez), Beyrut 2004, c. XXIX, s. 302-304; Baybars el-Mansûrî (ö. 725/1325), *Zübdetü'l-Fikre fî Târihi'l-Hicre*. (Thk. D. S. Richards), Beyrut Das Arabische Buch Berlin, 1998/1419, s.50-52; Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 55-58; Abdülkerim Özeydin, "Aynicâlüt Savaşı", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul 1994, s. 275-276; Süleyman Özbek, "Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: Ayn Calud", *Türkler*, Ankara 2002, c. V, s. 134-143.

⁶ Gazan Han ve dönemi hakkında bkz; Reşidüddin, *Câmi'ut-Tevârih*, s. 618-662; Safedî, *A'yânü'l-Asr*, c. IV, s. 5-18; Abdülkadir Yuvalı, "Gâzân Han", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. XIII, Ankara 1996, s. 429-431; Osman G. Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları, Kaknüs Yayınları*, İstanbul 2009.

⁷ Gazan Han, Geyhatu (1291-1295)'nin 24 Mart 1295 tarihinde öldürülmesiyle İlhanlı tahtına oturan Hülâgû (1256-1265)'nin torunu Baydu (1295)'ya karşı çıkmış ve vezir Nevruz'un desteği ile İlhanlı tahtına oturmuştur (3 Kâsım 1295). Ancak Gazan, Anadolu'da önce Baltu İsyanı (Eylül 1296-14 Ekim 1297) daha sonra da Sülemiş İsyanı (29 Kasım 1298-27 Eylül 1299) dâhilde de Memlûklerle mektuplaştığı için öldürülen vezir Nevruz'un İsyanı (27 Mart 1297-14 Ağustos 1297) Gazan'ın uğraştığı iç isyanlardır. İsyanlar hakkında bkz. Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 234-276; Baybars el-Mansûrî, *a.g.e.*, s. 306-308; Berthold Spuler, *İran Moğolları*, (Çev. Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 106-111; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996, s. 631-640; Angus Donald Stewart, *The Armenian Kingdom and the Mamluks War and Diplomacy during the Reigns of Het'um II (1289-1307)*, Köln 2011, s. 128-136; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 118-136.

⁸ Cengiz Han'ın taht merkezi olan Karakorum günümüz Çin sınırları içerisinde bulunan Doğu Türkistan'ın ya da Uygur Türklerinin başkentidir. Cengiz'in varisleri *Büyük Han* olarak burada oturarak Cengiz imparatorluğunu idare ederler. Diğer bölgelerdeki hanlar ise büyük hana bağlıdır. Ancak bu metbu-tâbi ilişkisinin çok geçmeden sekteye uğradığı bölgesel sorunlarla birbirleriyle kapıştıkları görülür. Örneğin Cengiz'in oğullarından Batu'nun oğlu Berke ile Hülâgû arasında başlayan mücadele İlhanlılar'ın yıkılmasına değin sürer. Hülâgû ile Berke arasındaki mücadele için bkz. Baybars el-Mansûrî, *a.g.e.*, s. 16-18. Ayrıca Karakorum için bkz. Reşidüddin, *Câmiu't-Tevârih*, s. 12; Ömeri, Ebû'l-Abbas Şhabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömerî (ö.749/1349), *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâlikü'l-Emsâr*, I-XXVII, (Thk. Kamil Selman el-Cebürî), Beyrut 2010, c. III, s. 9.

⁹ Gazan, İlhanlı hükümdarları arasında ilk kez Moğol başkenti Karakorum'daki hana bağlı kalmadan tam bağımsız olarak ülkesini yönetmiştir. Ömeri, *a.g.e.*,c. III, s. 105; Safedî, Salahaddin Halil bin İzzeddin Aybek es-Safedî (ö. 762/1363), *A'yânü'l-Asr ve A'vânü'n-Nasr*, (Thk. Ali Ebû Zeyd, Mahmûd Salim Muhammed, Nebil Ebû Amse, Muhammed Mev'id), I-VI, Dimaşk 1998/1418, c. IV, s. 11-12.

¹⁰ Memlûk Sultanı Nâsır Muhammed b. Kalavun abisi Eşref Halil'in suikastla öldürülmesinin ardından 1293 yılında 9 yaşında tahta oturmuş ve bir yıl geçmeden tahttan uzaklaştırılmıştır. Hanedan tarafından

İLHANLI HÜKÜMDARI GAZAN HAN'IN SURİYE İŞGALİ SÜRECİNDE İBN TEYMİYYE'NİN SİYASİ VE DİNİ MÜCADELESİ

çekişmelerden yararlanmak istemektedir.¹¹ Aslında seferin en önemli gerekçesi İlhanlıların Hülâgû döneminden beri sürdürdükleri Suriye politikasıdır. İlhanlı taht mücadelesinde Gazan'dan kaçan Moğol asıllı Uyratların,¹² Memlûk topraklarında iskân edilmesi,¹³ Memlûklerin İlhanlılara tâbi Çukurova Ermeni topraklarına dolayısıyla İlhanlı sınır bölgesine düzenledikleri yağma ve talan amaçlı seferler,¹⁴ Gazan'a isyan eden Sülemiş'in Memlûkler tarafından desteklenmesi gerekçeler arasındadır. Ayrıca Seyfeddin Kıpçak, Seyfeddin Elbekî ve Azaz gibi üst düzey Memlûk emirlerinin Gazan'a iltica edip bölgeye sefer düzenlenmesi yönünde teşvik etmeleri söz konusudur.¹⁵ Makrîzî seferin meşru gerekçesi olarak Ramazan ayında Halep askeriyeye Mardin'e giren Sülemiş'in burada yağma talan ve çirkin işler yaptığını duyan Gazan'ın Suriye bölgesine düzenlemek istediği sefer için fırsat olarak kullandığını ileri sürer.¹⁶ Dolayısıyla Müslüman olan Gazan, İslam hukukuna uygun olarak âlimlerden aldığı fetva¹⁷ ile seferine meşruiyet kazandırdıktan sonra 19 Muharrem 699/16 Ekim 1299 Cuma günü yaklaşık 90 bin kişilik

yönetilmeyen ayrıca üst düzey güçlü ve nüfuz sahibi emirlerin işgaline her zaman açık Memlûk tahtı işgali başaracak emir ortaya çıkıncaya kadar durumu idare etmek için vefat etmiş sultanın çocukları bir süre tahtta kalır ve böylece sükûnet geçici de olsa tesis edilirdi. Ancak gerekli şartlar oluşunca çocuk yaştaki sultanlar yaşlarının küçüklüğü bahanesi ile tahttan uzaklaştırılmıştır. Nâsır Muhammed de birinci saltanat dönemi (1293-1294) sonrası tahttan uzaklaştırılmıştır. Sultan Lâçin'in suikastla öldürülmesinin ardından bu defa ikinci kez 14 yaşlarında tekrar tahta oturur. Gazan'ın Suriye seferleriyle öne çıkan ikinci saltanat dönemi on yıl sürer (1299-1309). Nâsır Muhammed kıdemli emirlerin elinde kukla olarak hüküm sürmekten bıkip usanarak tahtı terk etmek zorunda kalır. Ancak üçüncü kez oturduğu saltanat dönemi boyunca (1310-1341) geçmiş dönemlerinden çıkardığı tecrübeler ışığında kendi otoritesini tesis etmiş ve özelde Memlûk Türk devletinin genelde Mısır tarihinin en haşmetli yılları olarak tarihteki yerini alacak bir saltanat dönemine damga vurmuştur.

¹¹ Ömeri, *a.g.e.*, c. XXVII, s. 321; Muhammed Süheyl Takkûş, *Târîhu'l-Memâlik fî Mısır ve Bilâdi's-Şam*, (Nşr. Dârü'n-Nefâis), Beyrut 1997/1418, s. 238-239.

¹² Uyratlar, Sultan Ketboğa döneminde Memlûk Devleti'ne ilticâ eden Moğol asıllı bir gruptur. Baydu'yu destekleyen Uyratlar, Gazan'ın hışmından çekinerek çareyi Memlûk topraklarına iltica etmekte bulmuşlardır. Uyratlarla ilgili detaylı bilgiler için ayrıca bkz. Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 187-189; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 361-362; Makrîzî, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrîzî (ö. 845/1442), *Kitâbü's-Süluk li-Ma'rifeti Dîveli'l-Mülük*, I-IV, (Thk. Muhammed Mustafa Ziyade-Said Abdülfettah Aşûr), Kahire 1934, 1958; c. I, s. 812; Cüneyt Kanat, "Gazan Han Zamanında Memlûk Devleti'ne İltica eden Uyratlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XV, (2000), ss. 105-120.

¹³ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 187-189; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 361-362; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 812.

¹⁴ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 277; *Abu'l-Farac Tarihi*, c. II, s. 657. Gazan Han'ın Nâsır Muhammed'e gönderdiği ilk elçilik heyetinin mektubunda Memlûkler'in İlhanlı toprağı olan Mardin ve çevresinde yaptığı yağma ve çapul girişimlerinin intikamını almak için savaşa giriştiğini belirtmektedir. Gazan'ın gönderdiği mektubun metni için bkz. Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 352-353; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 53-56; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 265-267; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 1016-1018.

¹⁵ Ömeri, *a.g.e.*, c. XXVII, s. 321; Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 275-276; İbn İyas, Ebü'l-Berekat Zeynüddin Muhammed b. Ahmed İbn İyas (ö. 930/1520), *Bedâ'iu'z-Zuhûr, fî Vekâi'u'd-Dühûr*, I-V, (Thk. Muhammed Mustafa), Kahire 1395/1975, c. I, s. 403; Takkûş, *a.g.e.*, s. 238-239; Stewart, *a.g.e.*, s. 137-138; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 137.

¹⁶ Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 878.

¹⁷ Reşidüddin'in verdiği bilgide, İlhanlı sınır boylarında Mardin ve havalisinde Memlûk askerinin yaptığı yağma ve çapul hareketleri, Müslümanları esir aldıkları, müteceviz hareketlerde buldukları, camilerde içki içildiği vb. gerekçelerle ulemadan fetva alarak sefere giriştiğini bildirir. Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 277.

büyük ve güçlü bir orduyla Tebriz'den hareket eder.¹⁸ Erbil ve Musul'u geçtikten sonra Mardin yoluyla Diyarbakır'a gelen orduya burada İlhanlı Anadolu kuvvetleri katılır. Gürcü birliklerinin de desteklediği orduda¹⁹ Ermeni Kralı II. Hetum 10 bin kişilik bir kuvvetle²⁰ Gazan'ın ordusunda yer alır.²¹

Gazan'ın bölgeye düzenlediği birinci sefer sonunda Humus Selemiye²² yakınlarında Mecmau'l-Mürûc (Vâdî'l-Hazindâr)²³ vadisinde 28 Rabiulevvel 699 (23 Aralık 1299) Perşembe günü ikinci vakti²⁴ İlhanlı ve Memlûk ordusu karşılaşır. İlhanlı ordusunun sayısı yüz bini²⁵ bulurken Memlûk ordusu yirmi bin atlıdan oluşmaktadır.²⁶ Savaşın ilk anlarında Memlûkler geçici bir üstünlük elde etmişlerse de Gazan ordusunu toparlayarak Memlûklerin sevk ve idaresindeki boşluklardan yararlanmasını bilmiştir. Sonuçta Memlûkler ağır bir mağlubiyet alır. Çok önemli devlet adamları ve emirler bu savaşta şehit düşer.²⁷ İlhanlılar ilk kez bir İlhanlı hükümdarının sevk ve idaresinde Memlûklere karşı zafer elde etmiştir.

¹⁸ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 277; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 138.

¹⁹ A. G. Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Çev. İlyas Kamalov), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, s. 60-61; Hasan Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, Selenge Yayınevi, İstanbul 2007, s. 229.

²⁰ Reşidüddin, *Câmi'ut-Tevârih*, s. 646; *Başkumandan Simbat Vekayinamesi*, (Ter. Hrand D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Basılmamış Nüsha, İstanbul 1946, s. 95; Galstyan, *a.g.e.*, s. 173; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 141.

²¹ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 241; İbn Habib, Ebû Muhammed Bedreddin Hasan b. Ömer İbn Habib el-Halebî (ö. 779/1379), *Tezkiretü'n-Nebih fî Eyyâmi'l-Mansûr ve Benih*, I-III, (Thk. Muhammed Muhammed Emin), Kahire 1986, c. III, s. 220; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c.IX, s.67; İbn Haldun, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun (ö. 808/1406), *Kitâbü'l-İber ve Dîvanü'l-Mübedâ ve 'l-Haber fî Eyyâmi'l-Arab ve 'l-Berber ve men Âserehüm min zevi's-Sultâni 'l-Ekber*, I-VIII, (Thk. Halil Şehhâde), Beyrut 1421/2001, c.V, s.473; Stewart, *a.g.e.*, s. 138.

²² Selemiye, Humus yakınlarında bir yerleşim alanı. Hamevî, Ebu Abdullah Şihabüddin Yâkût el-Hamevî (ö. 626-1229), *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Beyrut 1977/1397, c.III, s.240.

²³ Makrîzî'nin, "Bugün Vâdî'l-Hazindâr olarak bilinen Mecmeu'l-Mürûc" diyerek bahsettiği savaşın yapıldığı yer Humus ile Hama arasında bir vadidir. Humus'un yaklaşık 20 km. doğusunda yer alır. Ebû'l-Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmadüddin İsmail b. Ali Ebû'l-Fidâ (ö. 732/1331), *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer = Târîhu Ebi'l-Fidâ* (Thk. Mahmûd Deyyub), I-II, Beyrut 1997/1417, c. II, s.381; Ömerî, *a.g.e.*, c. XXVII, s. 321; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 886; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 142.

²⁴ Savaşın yapıldığı günü Ebû'l-Fidâ, İbn Kesir, İbni Habib ve Reşidüddin 27 Rabiulevvel (22 Aralık), İbn Devadarî 29 Rabiulevvel (24 Aralık) olarak vermiştir. İlhanlı kaynaklarından sadece Vassaf 28 Rabiulevvel (23 Aralık) olarak verir. Savaş hakkında bkz. Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfetü'l-Mülûkiyye fî'd-Devleti'l-Türkiyye* (Thk. Abdülhamid Salih Hamdân), Kahire 1987, s. 157; a. mlf. , *Zübde*, s. 331; İbn Devâdârî, *Kenzü'd-Dürrer*, c. IX, s. 16-17; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 241-242; Ebû'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 381; İbn Habib, *a.g.e.*, c. I, s. 220; İbn Tagriberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 121; Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 278-279; Spuler, *a.g.e.*, s. 111-112; Stewart, *a.g.e.*, s. 136.

²⁵ İbn İyas, Gazan'ın ordusunu 200 000 olarak verir. İbn İyas, *a.g.e.*, c. I, s. 403.

²⁶ Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 886-887.

²⁷ Memlûk müelliflerinin bir başlık altında ele aldığı şehitlerin listesi yanlış sevk ve idarenin en önemli sonucudur. Bu üst düzey emirler şunlardır. Trablus nâibi Emir Seyfeddin Kürt, Emir Seyfeddin Bilik, Emir Nasıruddin Muhammed b. Emir İzzeddin Aydemir, Emir Seyfeddin Balaban, Merkab nâibi Emir Rukneddin Baybars el-Alemî, Emir Seyfeddin Nogay, Emir Cemaleddin Akkuş Kürcî el-Hâcib. Bu emirlerin bazıları savaşta bazıları da savaşta aldıkları yaralardan dolayı daha sonra şehit olmuşlardır. Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 332; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 242; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 888.

İLHANLI HÜKÜMDARI GAZAN HAN'IN SURİYE İŞGALİ SÜRECİNDE İBN TEYMİYYE'NİN SİYASİ VE DİNİ MÜCADELESİ

İlhanlı askeri önce Humus'u daha sonra da Dimaşk çevresini istilâ eder. Dimaşk'ta ne yapacağını şaşırarak halkın kimisi dağlara kimisi Mısır'a doğru kaçma telaşına düşer.²⁸ İbn Devâdârî korkudan ne yapacağını şaşırarak halkın kale kapılarına dayandıklarını ve yaşanan izdihamda 20 kişinin bir anda öldüğünden söz etmesi²⁹ korkunun ne denli büyük olduğunu özetlemektedir. Bunun yanında Dimaşk idarecilerinin şehri terk etmesiyle hapisaneler boşalmış her taraf yağmalanmıştır. Şehirde bir başıboşluk hâkim olurken sadece kale nâibi iç kaleye sahip çıkarak şehri terk etmez.³⁰ Yaşanan vehâmet karşısında aralarında İbn Teymiye'nin de bulunduğu Dimaşk'ın ileri gelenleri Gazan'ın Nebek³¹'te konakladığı esnada itaatlerini sunarak eman³² yani can ve mal güvenliği talep ederler. 6 Rabiülahir/31 Aralık Perşembe günü huzuruna çıktıkları Gazan söz konusu fermanı yani emannâmeyi kendilerinin huzuruna gelmeden önce gönderdiğini söyler.³³ Nüveyri, Gazan'ın at üzerinde heyeti karşıladığını ve atlarından inen heyettekilerden bazısının yer öptüğüne değinir. Gazan, tercüman aracılığıyla görüştüğü³⁴ heyetkilerle hitaben; “*Siz akılsızların günahlarını ölenleriniz hatırıma bağlıyorum*” diyerek kendilerini affettiğini söyler.³⁵ Ayrıca o gün Cuma namazında hutbede sultan adı zikredilmez.³⁶ Bir hafta sonra da 14 Rabiülahir 699/8 Ocak 1300 Cuma günü Dimaşk'ta hutbeler Gazan adına okunmaya başlar. Hutbede Gazan için “*es-Sultânü'l-A'zamü el-Melikü'l-A'zamü, Sultânü'l-İslami ve'l-Müslimîn, Muzafferu'd-Dünya ve'd-Dîn, Mahmud Gazan*” (=İslam'ın ve Müslümanların sultanı, dünya ve dinin muzaffer, en büyük sultan Mahmud Gazan Han) elkabı kullanılır.³⁷

Şam Emevi Camii'nde 5 Rabiulahir /30 Aralık günü okunan emannâme ile halkın can ve mal güvenliğinin sağlanacağı bildirilir. Bu fermanla Gazan Dimaşklılarını uyarıyor önceki idarecilerin dinden uzaklaştıklarını ve Allah tarafından cezalandırıldıklarını ileri

²⁸ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s.243; İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Şihabüddin Ömer b. Kesir b. Dav' b. Kesir (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XXI, (Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki), Cize 1998/1419, c. XVII, s. 717-718; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 889; İbn Tağriberdi, Ebü'l-Mehasin Cemalüddin Yusuf İbn Tağriberdi (ö. 874/1470), *en-Nücümü'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kahire*, I-XVI, Kahire t. y., c. VIII, s. 122-123.

²⁹ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 18.

³⁰ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 18; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s. 717-718; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s.243.

³¹ Nebek Humus ile Dimaşk arasında bir köydür. Hamevî, *a.g.e.*, c. V, s. 258.

³² Eman, İslam hukukunda Müslüman bir ülkeye girmek ya da islam askerine teslim olmak isteyen yabancıya verilen can ve mal güvenliğidir. Ömeri, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömerî (ö. 749/1349), *et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerîf* (Thk. Semîr Mahmûd Derubi), Kerek 1992/1413, s. 234-235; Kalkaşendî, Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Ali Kalkaşendî (ö. 821/1418), *es-Subhu'l-A'şâ fî Sinâati'l-İnşâ*, I-XIV, (Thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin) Beyrut 1987, c. XIII, s. 321; Nebi Bozkurt, “Eman”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. XI, Ankara 1995, s. 75-77.

³³ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 19-20; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s. 710; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 243; Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 280; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 889; İbn Tağriberdi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 123.

³⁴ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 243; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 889.

³⁵ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 280.

³⁶ 7 Rabiülahir 699/1 Ocak 1300 Cuma günü kılınan Cuma namazında hutbede sultan adı zikredilmez. Nüveyrî, *Nihâye*, c. XXXI, s. 243; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s. 719; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 19; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 889.

³⁷ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 247; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 24; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 891; İbn Tağriberdi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 125.

sürerek kendilerinin Allah'ın dininin hizmetkârı, Müslümanların meşru yöneticileri olduklarını ayet ve hadislerle izah ederek dile getiriyordu. Ayrıca Gazan'ın adalet ve iyilik yapmayı sevdiği, zalime karşı mazlumu koruduğu şeklinde halkı kucaklayan cümleleri içeren emannâme okununca halk sevinir.³⁸ Diğer taraftan da Gazan'ın Dımaşk'a yaklaşması üzerine kendisine takdim edilmek üzere halkın yanındaki atlar, katırlar ve askerin ihtiyacında sarf edilecek çeşitli mallar toplanmaya başlanır.³⁹ 9 Rabiülahir/3 Ocak günü Dımaşk'ın yakınında Mercü'r-Râhıt⁴⁰ mevkiinde karargâhını kuran Gazan burada Dımaşklıları huzuruna kabul eder.⁴¹ Reşidüddin'in verdiği bilgilere göre Gazan şehrin korunması için özel birlikler göndermiş halka zulmetmemelerini emretmiş ayrıca askerin şehri yağmalamasını önlemek amacıyla şehrin giriş kapılarından sadece birisinin açık tutulmasını diğer kapıların ise kapalı tutulmasını emretmiştir.⁴² Şehri Gazan adına teslim almak için Dımaşk'a bir grup İlhanlı askeri ile giren emirler Kıpçak ve Bektemür ummadıkları bir durum ile karşılaşılır. Şehrin kale nâibi Ercüvaş⁴³ kaleyi teslim etmez.⁴⁴ Dımaşk dışındaki yerleşim alanları yağma ve talan edilmiş insanlar öldürülmüştür.⁴⁵ Ayrıca Kudüs ve Kerek'e kadar İlhanlı askeri her tarafı istilâ etmiştir.⁴⁶ Gazan'ın fermanına rağmen yaşanan bu gelişmelerden dolayı kale nâibi Ercüvaş, Kıpçak'ın tehditlerine rağmen kaleyi teslim etmemiş yüz gün süren destansı bir savunma ile İlhanlıların sevinçlerini yarıda bırakmıştır.⁴⁷ Nâib, Sultan Nâsır Muhammed adına kuşun kanadında bir mektup geldiğini öne sürerek sultanın Gazze'de kalabalık bir ordu ile yolda olduğu haberlerini yaymıştır.⁴⁸ Bunlarla da yetinmeyen Ercüvâş, kalenin çevresindeki evleri yıkarak düşmanın saklanmasını engellemiş, kaleden ok atıp taş yuvarlayarak, ateş topları atarak kaleyi savunmuştur. Özellikle düştüğünde geniş bir alana yayılarak çevresini yakan ateş topları savunma boyunca etkili bir silah olarak kullanılır. Emevi Camii'ni yıkmakla tehdit eden İlhanlılara karşı kale manevralarını kullanarak karşılık verir.⁴⁹

İlhanlı askerleri Dımaşk kalesinin teslim edilmemesi üzerine Suriye'yi istilâ ederek her yeri yağmalamaya başlamışlar, halktan zorla para toplamışlardır. İlhanlı ordusu Dımaşk'a tamamen girmiş olmasa da uygulamalarıyla şehri yaşanmaz hale getirmiştir.

³⁸ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s.720;

³⁹ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s.720; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 246; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 890.

⁴⁰ Hamevî, *a.g.e.*, c. V, s. 101.

⁴¹ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 280.

⁴² Reşidüddin, *a.g.e.*, s.280.

⁴³ Alemüddin Sencer Ercüvaş (ö. 701/1302) hakkında bkz. Safedi, *el-Vâfi*, c. VIII, s.220.

⁴⁴ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s.720; Baybars Mansûrî, *Zübde*, s. 332; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 246; Safedi, *el-Vâfi*, c. VIII, s.220; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s.24; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 890; İbn Tağrıberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 125.

⁴⁵ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s. 720; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 246; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 890.

⁴⁶ Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 890.

⁴⁷ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 24;

⁴⁸ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 246; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 890.

⁴⁹ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 157; a. mlf., *Zübde*, s. 332-333; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 248-249; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 24, 35; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 892-893; Ebü'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 382; İbn Tağrıberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 125.

İLHANLI HÜKÜMDARI GAZAN HAN'IN SURİYE İŞGALİ SÜRECİNDE İBN TEYMİYYE'NİN SİYASİ VE DİNİ MÜCADELESİ

Pazar yerlerine vergiler koymuşlar, havas pazarına 130 bin, süngücüler çarşısına 100 bin, bakırcılar çarşısına 100 bin, kuyumcular çarşısına az kişi olduğu için 1500, şehir eşrafına da 400 bin dirhem vergi salınmıştır. Pahalılık artmıştır. Ayrıca Dimaşklılardan 10 bin at toplanmıştır.⁵⁰ Her tarafı yakıp yıkarak karşı gelenleri öldürmüşler, camilerde içki içip uygunsuz davranışlarda bulunmuşlar (=zina yapmışlar) hatta camilerde bazı akşamlar ibadet yapılamamıştır. ⁵¹ Cuma günleri dahi camilerde birkaç saflık cemaat ancak toplanabilmiş, insanlar korkudan dışarı çıkamaz hale gelmiştir.⁵² Reşidüddin, bahse konu zulümlerin Gazan'ın onayı olmadan yapıldığına değinir.⁵³ Yapılan bu vahşetleri Gazan'a bildirmek için şehrin ileri gelenlerinden bir grupla giden İbn Teymiyye, şikâyet edildikleri takdirde öldürülecekleri korkusuyla İlhanlı emirleri tarafından huzura çıkması engellenir. Üstelik vezirler Reşidüddin ve Sadeddin para ve mal getirilmesini isterler.⁵⁴

İlhanlılar Dimaşklılar'da ne var ne yok her şeyi gasp etmiştir. Toplanan eşyalar hariç sadece Gazan'ın nakdi olarak tahsil ettiği para 3 milyon 6 yüz bin dirhemdir. Ayrıca vezirlerin ve emirlerin tahsil ettiğinin dışında İlhanlı devlet adamlarından Şeyhü'l-Meşayih 600 bin, Asîl b. Nasîr et-Tûsî 100 bin, Safi es-Sincârî 80 bin dirhem para tahsil etmişlerdir.⁵⁵ Gazan bölge idarecilerini atadıktan sonra Suriye'de toplamda 60 bin kişilik bir İlhanlı askerini bırakır ve 12 Cemaziyelevvel/4 Şubat 1300 Cuma günü bir müddet kaldığı Suriye'yi terk eder.⁵⁶ Amacı sonbaharda tekrar gelip Mısır'a yönelmektir.⁵⁷ Gazan'ın bölgeyi terk etmesiyle bölgede yaşanan gelişmelerle Memlûk idaresi bölgeden yeniden tesis edilir ve İlhanlı askeri bölgeyi terk eder.⁵⁸ Yüz günlük İlhanlı işgali sonrası 17 Recep 699/8 Nisan 1300 Cuma günü hutbe tekrar Nâsır Muhammed adına okunmaya başlar.⁵⁹ İlhanlı kaynakları Gazan'ın Dimaşk'ta adil bir idaresinden bahsetmiş olsalar⁶⁰ da

⁵⁰ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 29; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s. 722-723; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 893-894.

⁵¹ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 247-248; Ebü'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 382; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 893; İbn Tagrıberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 126.

⁵² İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s.722.

⁵³ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 281.

⁵⁴İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 28; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s. 722; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 247-248. Makrîzî, Gazan'ın sarhoş olduğu için görüşmediğini belirtir. Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 890.

⁵⁵ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 33; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s. 724; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s.894; İbn Tagrıberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 127.

⁵⁶ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 31; İbn Kesir, *a.g.e.*, c.XVII, s. 723; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 248; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 894-895.

⁵⁷ İbn Kesir, c.XVII, *a.g.e.*, s.723; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s.249; Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 281-282.

⁵⁸ Önce Kutluşah birlikleriyle 22 Cemaziyelevvel/15 Mart 1300 günü Dimaşk'ı terk eder. Kale nâibi Ercüvâş'ın Recep ayının üçüncü (25 Mart 1300) günü Emevî camiinde, Memlûk askerinin Suriye'ye doğru gelmek üzere olduğuna dair ilan yaptırmasıyla İlhanlı emiri Bülây kalan İlhanlı birlikleriyle Dimaşk'tan ayrılır. Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s.249; İbn Kesir, *a.g.e.*, c.XVII, s.723-724, 726; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 345; İbn Devadarî, *a.g.e.*, c. IX, s.35; Makrîzî, *Sülûk*, c. I, s. 895-896, 900; İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, c.VIII, s.128.

⁵⁹ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 251; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s.727; İbn Devadarî, *a.g.e.*, c. IX, s.37; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 900; İbn Tagrıberdi, *a.g.e.*, c.VIII, s. 127.

⁶⁰ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 280-282; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 148.

detaylı olarak anlattığımız üzere dönemin çağdaşı Suriyeli ve Mısırlı müellifler tanık oldukları mezalimi açıkça ifade etmişlerdir.

Gazan kazandığı bu zaferin keyfini süremeden Memlûk idaresine geçen Suriye bölgesine ikinci kez yeni bir sefer düzenler. Ancak aşırı yağışlar ve ağır kış şartları seferin gerçekleşmesini engeller. Bu bağlamda sıkıntılı bir seyahat sonrası 5 Cemaziyelevvel 700 (16 Ocak 1301) Pazartesi günü Halep'i geçen İlhanlı ordusu Gazan'ın emri ile Sermîn'e⁶¹ giderek burada beklemeye başlar. Üç aylık bir bekleyişin ardından da 22 Cemaziyelevvel 700/2 Şubat 1301 Perşembe günü Gazan'ın emri ile İlhanlı ordusu geri döner.⁶²

Gazan tüm bu başarısızlıklara rağmen üçüncü kez yine Suriye bölgesine sefer düzenler. Sefer öncesi Mısır'a gönderdiği İlhanlı elçileriyle beraber Memlûk elçilerini kışladığı Karabağ bölgesinde kabul eder (16 Rabiülahir 701 / 19 Aralık 1301).⁶³ Aynı günlerde Papa VIII. Boniface (1294-1303) adına daha önce Gazan tarafından yazılan bir mektuba cevap niteliği taşıyan bir mektup Gazan'a takdim edilir. Uygur harfleri ile Moğolca kaleme alınan mektupta Gazan, Papa'ya ittifak teklif ederek ortak düşmanları Memlûkler üzerine birlikte hareket etmeyi tavsiye etmektedir.⁶⁴ Ayrıca Kirmanşah⁶⁵'a geldiğinde Bizans İmparatoru II. Andronikos (1282-1328)'un elçileri hediyeler takdim edip İmparator'un Gazan'a saygısını ve bağlılığını ifade eden mesajını iletirler.⁶⁶

Gazan, üçüncü sefer hazırlıklarının ardından 9 Cemaziyelahir 702/29 Ocak 1303 Pazartesi günü geldiği Hille⁶⁷'den ordusuyla harekete geçer.⁶⁸ 28 Recep/8 Mart günü Rahbe⁶⁹'de konaklar.⁷⁰ Yapılan görüşmeler sonrasında Rahbe nâibi teslim olur.⁷¹ Gazan, teslim olan nâibin oğlunu ve bir memlûkünü rehin aldıktan sonra⁷² çevredeki şehir nâiblerine ve Şam nâibi Cemaleddin Akkuş el-Efrem'e teslim olmaları için fetihnâmeler

⁶¹ Sermin ya da Sürmin Halep yakınlarında bir yerleşim yeri. Hamevî, *a.g.e.*, c. III, s. 215.

⁶² Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 284; Stewart, *a.g.e.*, s. 146-147. Makrîzî Gazan'ın 12000 süvariden sadece 2000 kadarının bineği kaldığını haber verirken 11 Cemâziye'l-evvel 700 (22 Ocak 1301) günü Gazan'ın döndüğü haberi gelir. Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 909; İbn Tağriberdi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 132.

⁶³ Reşidüddin, *a.g.e.*, s.285-286; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 154-155.

⁶⁴ 12 Nisan 1302 tarihinde Kuş Kapı'dan yazılan mektup Gazan, Reşidüddin ve Kutluşah tarafından Papa'nın daha önce muhtemelen Memlûkler karşısında alınan Vâdî Hazindâr galibiyetini tebrik için gönderdiği mektubuna cevap niteliği taşımaktadır. Günümüze kadar ulaşan mektup hakkında bkz. Vatikan Gizli Arşivi, Envanter nr. A.A., Arm. I-XVIII, 1801 (3); *Cengiz Han ve Mirasçıları, Büyük Moğol İmparatorluğu*, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul 2006, s. 381 n. 312; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 1, 154.

⁶⁵ Günümüz İran sınırları içerisinde Irak sınırına 120 km. uzaklıkta Sasaniler döneminde kurulmuş bir şehir. Hamevî, *a.g.e.*, c. IV, s. 454-455; Marcel Bazin, "Kirman", *DİA*, c. XXVI, Ankara 2002, s. 62-63.

⁶⁶ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 292.

⁶⁷ Hamevî, *a.g.e.*, c. II, s. 294.

⁶⁸ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 292; Vassaf, Şerefüddîn Abdullah b. İzziddîn Fazlillâh b. Ebî Naîm-i Yezdî Şirazi Vassaf (ö. 730/1329-30), *Tahrîr-i Târih-i Vassaf*, (Yay. Abdü'l-Muhammed Ayetî), Tahran 1372/1994, s. 222.

⁶⁹ Hamevî, *a.g.e.*, c. III, s. 34.

⁷⁰ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 292-294; Vassaf, *a.g.e.*, s. 222.

⁷¹ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 293-295; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 158.

⁷² Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 164; *Zübde*, s. 367-368; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 15; İbn Haldun, *a.g.e.*, c. V, s. 478; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 930; İbn Tağriberdi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 151.

İLHANLI HÜKÜMDARI GAZAN HAN'IN SURİYE İŞGALİ SÜRECİNDE İBN TEYMİYYE'NİN SİYASİ VE DİNİ MÜCADELESİ

gönderir.⁷³ Kutluşah komutasındaki 80 bin kişilik kalabalık İlhanlı ordusu⁷⁴ Dımaşk'a doğru yol alırken Gazan, Rahbe yakınlarındaki Deyr-i Besir⁷⁵'de üç gün boyunca içkili eğlence düzenledikten sonra beraberindeki Sûtây, Algû ve Nâgûldâr gibi komutanları askerleriyle Kutluşah'a katılmalarını emreder. Daha sonra da bölgeyi terk ederek ülkesine geri döner.⁷⁶

Kutluşah komutasındaki İlhanlı ordusu, Humus'u terk ettikten sonra Dımaşk'a uğramadan ilerleyişini sürdürerek⁷⁷ 1 Ramazan 702/19 Nisan 1303 günü Dımaşk'ın yaklaşık 25 km. güneyindeki bir tepenin önündeki Mercü's-Suffer⁷⁸ ovasına ulaşır.⁷⁹ Memlûk sultanı Nâsır Muhammed ise ordusuyla 2 Ramazan/20 Nisan günü Mercü Râhit'de⁸⁰ ümera tarafından karşılandıktan sonra savaşın yapılacağı alana ulaşır.⁸¹ Memlûk kuvvetleri kalabalık bir orduyla⁸² meydanda saf tutarken aralarında Ermeni ve Gürcü askerlerinin de yer aldığı⁸³ İlhanlı kuvvetlerinin sayısı hakkında Memlûk müellifleri ihtilafli bilgiler verir. Ömerî, Safedî ve Makrîzî elli bin olarak zikrederken,⁸⁴ savaşta bulunan Baybars Mansûrî ile Nüveyrî ise yüz bin olarak kaydeder.⁸⁵ İbn Haldun

⁷³ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 15; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 368-372; İbn Haldun, *a.g.e.*, c. V, s. 478; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 930; İbn Tağrıberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 157.

⁷⁴ İlhanlı ordusu hakkında Memlûk kaynakları farklı rakamlar verir. Baybars Mansûrî ve Nüveyrî 12 tümenen bahsederek 100 bini aşan bir ordudan bahsederken Makrîzî ve İbn Tağrıberdî 80 bin, İbn Haldun ise Kutluşah ve Çoban'ın 90 000 hatta daha fazla bir ordu ile Dımaşk'a doğru hareketinden bahseder. Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 368; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 15; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 930; İbn Haldun, *a.g.e.*, c. V, s. 478; İbn Tağrıberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s.15.

⁷⁵ Rahbe yakınlarında Fırat'ın batı kıyısında bir köydür. Özgüdenli, *a.g.e.*, s.159.

⁷⁶ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 295; Vassaf, *a.g.e.*, s. 225; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 15; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 930; İbn Tağrıberdî, *a.g.e.*, c.VIII, s. 157; İbn Haldun, *a.g.e.*, c. V, s. 478; Özgüdenli, *a.g.e.*, s.159.

⁷⁷ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 28.

⁷⁸ Hamevi, *a.g.e.*, c. V, s. 101.

⁷⁹ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 296; Ayaz, *a.g.m.*, s. 17; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 161.

⁸⁰ Dımaşk yakınlarında Mercü's-Suffer'e yakın bir yerdir. Hamevi, *a.g.e.*, c. V, s. 101.

⁸¹ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 165; a.ölf., *Zübde*, s. 375; Ebü'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 388; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 932; İbn Tağrıberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 159.

⁸² İbn İyas Memlûk kuvvetlerini 200 bin savaşçı olarak verir. İbn İyas, *a.g.e.*, c. I, s. 413.

⁸³ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 166; a.mlf., *Zübde*, s. 376; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 19; Galstyan, *a.g.e.*, s. 175; Oktay, *a.g.e.*, s. 314; *Simbat Vekayinamesi*, s. 98; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu Yay., İstanbul 2007, s. 221.

⁸⁴ Ömerî, *Mesâlik*, c. XXVII, s. 326; Safedî, *A'yânü'l-Asr*, c.V, s.85; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 932.

⁸⁵ Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, s. 166; a. mlf., *Zübde*, s. 376; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 19. Aynı müellifler savaşın ilk anlarında Müslümanların gerisine düşen Bülây'ın 20 bin kişilik birliği ile savaş alanını terk ettiği ve dağda mahsur kalanların da savaşın ikinci günü beklemekten usanan Memlûk askerinin bilinçli olarak açtığı gedikten kaçmaya çalıştıklarını bahsederek Kutluşah ve Çoban'ın 30 biner kişilik birliklerle Taytak komutasında da 20 bin kişilik birliklerle dağdan indiklerini söz ederler. Savaş alanında bulunan her iki müellifin verdiği bilgiler istikametinde 100 bini aşan bir İlhanlı ordusu söz konusudur. Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 377; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 19-20.

90 bin ve üzerinde olduğuna işaret ederken,⁸⁶ İbn Habîb 13 tümen olduklarından söz etmektedir.⁸⁷

Emir Çoban komutasında İlhanlı sol kanat kuvvetlerinin 2 Ramazan (20 Nisan 1303) Cumartesi günü öğle vaktinde Memlûk sağ kanadına hücum ederek savaş başlar.⁸⁸ İlhanlı taarruzuyla Memlûk sağ kanadı bozguna uğramış ve firar başlamıştır. Takibe giden İlhanlı birliklerinin boşalan yerlerine Kutluşah emrindeki kuvvetleriyle yardıma gelir. Ancak savaş alanındaki İlhanlı ordusunun Memlûkler karşısında dengesi bozulur. Bunu fırsat bilen Memlûk ordusu da sayıca azalan İlhanlı sağ kanadına yoğun bir şekilde saldırır.⁸⁹ Kısa süreli kargaşanın ardından toparlanan Memlûk kuvvetleri ile İlhanlı kuvvetleri arasında çok şiddetli çarpışmalar yaşanır. İbn Tağriberdî savaşın şiddetini şöyle anlatır; *“Sultan memlûkleri emirleriyle beraber öyle savaştılar ki, benzeri görülmemiş bir kahramanlık gösterdiler. Cesaret ve savaşıklıkta destan yazdılar. Bir emir birliği ile geri çekiliyor sonra diğeri geçiyor. Her birinin altında en az üç at öldü...”*⁹⁰ Giderek hezimete sürüklenen İlhanlılar çareyi dağa sığınmakta bulurlar. Açlık, susuzluk ve kuşatma zaman geçtikçe İlhanlılar'ın aleyhine gelişmektedir. İlhanlı kuvvetlerine geçiş yolu açılır. Tamamı indikten sonra da tepelenmeleri emredilir.⁹¹ Açılan gedikten nehre doğru koşan İlhanlı askerleri aşırı yağmurlardan bataklık haline gelmiş alandaki bataklığa saplanır. Pek çok asker atlarıyla beraber çamura gömülür. Ermeni müverrihlerinin Memlûkler tarafından hazırlandığını iddia ettikleri bataklık⁹² ile Memlûk askerleri arasında İlhanlı askeri telef olur ve pek çok zayıt verirler. Kaçıp kurtulabilenler bu kez Memlûklerin kurduğu pusularda can verirler. İlhanlı kuvvetleri komutanı Kutluşah canını zor kurtararak alandan kaçabilmiştir. İlhanlılar o denli çaresiz bir durumdadır ki, halktan sıradan birisi bir İlhanlı askerini etkisiz hale getirip üzerindeki ganimetini alabilmektedir.⁹³ Ayrıca Memlûklerin kılıcından, pusulardan ve bataklıktan kurtulabilenler bu kez aşırı yağışlarla taşan Fırat nehrinin azgın suları ile boğuşacaktır. Nehri geçmek neredeyse imkânsızdır. Yüzerek geçmeye çalışanlar boğuluyor, aşırı rüzgârdan salları devriliyor, bunların yanında açlık ise cabasıdır. Diğer taraftan bölgede yaşayan göçebe Araplar İlhanlılara kılavuzluk yapma bahanesiyle onları çölün ortasına bırakıp kaçmaları, farklı adreslere götürmeleri İlhanlı askerinin çaresizce telef olmasına yol açar.⁹⁴ Ermeni müverrihler

⁸⁶ İbn Haldun, *a.g.e.*, c. V, s.478. Ayrıca Ermeni müverrih Nerses 90 000 kişilik ordudan bahseder. Galstyan, *a.g.e.*, s. 176; Oktay, *a.g.e.*, s. 315.

⁸⁷ İbn Habîb, *a.g.e.*, c. I, s. 24. Baybars el-Mansûrî, eserinin bir başka yerinde İlhanlı ordusunu 12 tümen olarak zikreder. Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 372.

⁸⁸ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 296; Baybars el-Mansûrî, *Zübde*, s. 386; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 19; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 87; İbn Haldun, *a.g.e.*, c. V, s. 478; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 933; İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 160.

⁸⁹ Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 296.

⁹⁰ İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s.162.

⁹¹ Ebü'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 388; Baybars el-Mansûrî, *a.g.e.*, s. 377; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXII, s. 19-20; Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 297; Ayaz, *a.g.m.*, s. 22.

⁹² Galstyan, *a.g.e.*, s. 176-177; Oktay, *a.g.e.*, s. 315-316; *Simbat Vekayinamesi*, s. 99-100; Ersan, *a.g.e.*, s. 221.

⁹³ Ebü'l-Fidâ, *a.g.e.*, c. II, s. 388; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 937; İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 163-164.

⁹⁴ İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s.163-164.

İLHANLI HÜKÜMDARI GAZAN HAN'IN SURİYE İŞGALİ SÜRECİNDE İBN TEYMİYYE'NİN SİYASİ VE DİNİ MÜCADELESİ

İlhanlılardan beş bin, Ermenilerden de beş yüz askerin ancak kurtulabildiğini haber verirken yüzerek geçmeye çalışanların boğulduğunu, aşırı rüzgârdan salların devrildiğini ve etrafta ölmüş insan cesetleri ile hayvan leşlerinin her tarafı kapladığından söz ederler.⁹⁵ Makrîzî, İlhanlı ordusunda on askerden sadece birisi sağ kurtulabildiğini ifade ederek iki ay boyunca İlhanlıların yas tuttuğunu ve Gazan'ın duyduğu facia karşısında ağzından ve burnundan gelen kanlar neredeyse canını alacaktı, diye söz eder.⁹⁶ Sonuçta İlhanlı ordusunun aldığı bu çok ağır hezimet yakın tarihte benzeri görülmemiş Ayn Câlût yenilgisinden daha ağır bir hezimet olmuştur.⁹⁷

B. İbn Teymiyye'nin Faaliyetleri

İbn Teymiyye, Vâdî Hazindâr savaşıyla bölgeyi istilâya başlayan İlhanlı askerinin Şam'a inmesiyle Gazan'ın huzuruna çıkar. Dımaşk Kâdî'l-Kudâtı İmamüddin, Kadı Cemaleddin el-Mâlikî, Taceddin b. Şîrâzî, Dımaşk valisi, muhtesib ve daha birçok görevli Dımaşk'ı terk etmeleriyle şehir boşalır. Sadece kale nâibi Ercüvâş iç kaleye sahip çıkar.⁹⁸ Böyle bir durumda şehri terk etmeyen az sayıdaki Dımaşk'ın ileri gelenlerinden Kâdî Bedreddin İbn Cemâa, Şeyh Zeyneddin el-Fârikî, Kâdî'l-Kudât Necmeddin b. Sarsarî, Sâhib Fahreddin b. eş-Şîrcî, Kâdî İzzeddin b. ez-Zekî ile birçok ilmiye ve adliye sınıfına mensup kimseler Emevi Camii'nin yanında Meşhed-i Ali'de toplantı yaparak Gazan'ın huzuruna çıkıp eman talebinde bulunmak üzere anlaşılır. Heyet kalabalık bir grupla Gazan'ın Nebek⁹⁹'te konakladığı esnada itaatlerini sunarak eman talep ederler. 6 Rabiülahir 699 (31 Aralık 1299) Perşembe günü huzuruna çıktıkları Gazan söz konusu fermanı (emannâme¹⁰⁰) kendilerinin huzuruna gelmeden önce gönderdiğini söyler.¹⁰¹ İbn Teymiyye bizzat Gazan ile görüşmüş ve Müslümanlar adına faydalı güzel bir nutuk irat etmiştir.¹⁰² Heyet daha sonra da geri döner.¹⁰³

Gazan'ın emannâmesine baktığımızda yazı üslup ve usul açısından İslami teamüllere uygun kaleme alınmıştır. Gazan mektubunda mensubu olduğu İslam dinini övmekte ve emrindeki gayrimüslim grupların adlarını (Gürcü, Ermeni ve Moğol) anarak askerlerine bu durumu açıkça ilan etmektedir. Ayrıca Memlûk devlet adamlarının yoldan çıktıklarını İslam dininin emirlerine karşı geldiklerini dillendirerek kendisinin meşru sultan

⁹⁵ *Simbat Vekayinamesi*, s. 99; Galstyan, *a.g.e.*, s. 176; Oktay, *a.g.e.*, s. 315; *Simbat Vekayinamesi*, s. 98; Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 163.

⁹⁶ Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 937.

⁹⁷ Özgüdenli, *a.g.e.*, s. 166.

⁹⁸ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 18; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s. 717-718; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 243.

⁹⁹ Nebek Humus ile Dımaşk arasında bir köydür. Hamevî, *a.g.e.*, c. V, s. 258.

¹⁰⁰ Eman, İslam hukukunda Müslüman bir ülkeye girmek ya da İslam askerine teslim olmak isteyen yabancıya verilen can ve mal güvenliğidir. Gazan da Şam halkına eman vermiştir. Eman hakkında bkz. Ömeri, *et-Ta'rif*, s. 234-235; Kalkaşendi, *a.g.e.*, c. XIII, s. 321; Bozkurt, *a.g.m.*, s. 75-77.

¹⁰¹ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 19-20; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s. 719; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 243; Reşidüddin, *a.g.e.*, s. 280; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 889; İbn Tağriberdi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 123.

¹⁰² İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s. 719.

¹⁰³ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 243; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 889.

olduğunu öne sürmektedir. Bölge sakinlerinin güvenliğini temin edeceğine dair de söz vermektedir.¹⁰⁴

Gazan'ın emannâmesine rağmen Dımaşk dışındaki yerleşim alanları yağma ve talan edilmiş insanlar öldürülmüştür.¹⁰⁵ Şehri Gazan adına teslim almak için Dımaşk'a bir grup İlhanlı askeri ile giren emirler Kıpçak ve Bektemür ummadıkları bir durum ile karşılaşılır. Şehrin kale nâibi Ercüvaş kaleyi teslim etmez.¹⁰⁶ İbn Teymiyye kale naibi Ercüvaş'a haber göndererek "Orada tek bir taş kalıncaya değin, gücün yettiği kadar kaleyi teslim etme. Suriyeliler için bunda büyük bir fayda ve maslahat vardır. Allah burayı Şam halkı için sığınak yeri kıldı. Burası, Meryem oğlu İsa'nın ineceği zamana kadar iman ve sünnet yurdu olmaya devam edecektir", dediğini İbn Kesir nakleder.¹⁰⁷ Bu arada Suriye bölgesinde yaşanan katliamlar ve yıkımların dayanılmaz bir hal alması üzerine de İbn Teymiyye beraberindeki bir grup ile yaşananları Gazan'a bildirmek ve söz verdiği sözünde durmasını hatırlatmak için 25 Rabiulahir/19 Ocak 1300 günü yanına gider.¹⁰⁸ Ancak görüşmeden iki gün sonra geri döner. Makrîzî, Gazan'ın sarhoş olduğu için görüşmediğini belirtir.¹⁰⁹ Nüveyrî ise şikâyet edildikleri takdirde üst düzey komutanların yaşananlardan dolayı öldürülecekleri endişesiyle İbn Teymiyye'nin Gazan'ın huzuruna çıkarılmadığını ifade eder.¹¹⁰ Bu bilgilerin yanında İbn Kesir, vezirler Sadeddin ve Reşidüddin'in İbn Teymiyye'ye söz vererek gerekli yardımı yapacaklarına dair söz verdiklerini belirtir.¹¹¹ Direnen İbn Teymiyye bazı esirlerin serbest bırakılmalarını ancak sağlayabilir.¹¹² Dımaşk iç kale nâibi Ercüvâş'ın kaleyi teslim etmemesi üzerine şehirde ve havalisinde giderek artan İlhanlı mezaliminin önüne geçmek için İbn Teymiyye ile beraber Hatib Bedreddin b. Cemâa iç kaleye çıkarlar. Amaçları İlhanlı nâibleriyle Ercüvâş arasında bir anlaşma yapılmasıdır. Ancak başarılı olamazlar.¹¹³

İbn Teymiyye'nin çabaları bunlarla da sınırlı değildir. Gazan'ın bölge nâibi Kıpçak 2 Recep/24 Mart 1300 Perşembe günü Dımaşk'ın önde gelenlerini çağırarak toplantı yapar. Gazan ve kendisi için sadakat yemini alır. İbn Teymiyye aynı gün Gazan'ın bölgede bıraktığı üst düzey komutanlarından Bulay'ın karargâhına giderek bir grup Müslüman esirin serbest kalmasını sağlar. Üç gün burada kaldıktan sonra da geri döner.¹¹⁴ İbn Devâdârî, İbn Teymiyye ile Bulay arasında geçen bir konuşmayı nakleder. Bulay'ın Yezid b. Muaviye hakkındaki sualine İbn Teymiyye'nin geçiştirici cevaplar vermesi üzerine

¹⁰⁴ Gazan'ın emannâmesi için bkz. İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 21-23.

¹⁰⁵ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s. 720; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 246; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 890.

¹⁰⁶ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s.720; Baybars Mansûrî, *Zübde*, s. 332; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 246; Safedi, *el-Vâfi*, c. VIII, s.220; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s.24; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 890; İbn Tagriberdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 125.

¹⁰⁷ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s.720.

¹⁰⁸ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s.247; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 28; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s.722.

¹⁰⁹ Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 890.

¹¹⁰ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 247-248.

¹¹¹ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s.722.

¹¹² Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 247-248; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 890.

¹¹³ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 35.

¹¹⁴ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 35-36; İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s.726.

İLHANLI HÜKÜMDARI GAZAN HAN'IN SURİYE İŞGALİ SÜRECİNDE İBN TEYMIYYE'NİN SİYASİ VE DİNİ MÜCADELESİ

Dımaşk ehlinin Hz. Hüseyin'i şehit ettiklerini söyler. İbn Teymiyye ise onun Irak Kerbela'da şehit olduğunu hatırlatır. Bulay, Kerbela hadisesini yapan Emevi halifelerinin Şam sakinlerini sevdiğini ileri sürmesi üzerine İbn Teymiyye, Hz. Hüseyin'in şehadetinin bununla bir ilgisi olmadığını beyan edip buranın mübarek bir yer olduğu evliyanın, salihlerin yurdu olduğunu hatırlatır. Bulay bu cevaplara fena halde sinirlenir. Ayrıca Bulay kendisinin Horasan ehlinen Müslüman olduğunu belirtir.¹¹⁵

Yüz günlük İlhanlı işgali sonrası 17 Recep 699/8 Nisan 1300 Cuma günü hutbenin tekrar Nasır Muhammed adına okunmasıyla¹¹⁶ Şam tekrar Memlûk idaresine geçer. Böylece Gazan'ın yüz günlük işgali sonuçsuz kalır. Bölge sakini halkın sıkıntı çekmesiyle sonuçlanır. İlhanlıların bölgeyi tamamen terk etmesi sonucu işgalcilerle işbirliği yaptıkları gerekçesiyle birçok kişi cezalandırılır. Yakalanan bu kişilerin kimisi idam edilirken kimisinin gözlerine mil çekilmiş kimisinin de dili koparılarak ağır bir biçimde cezalandırılmışlardır.¹¹⁷ İbn Teymiyye yanına aldığı bir grup dostuyla Dımaşk'ta kısa bir süre önce açılan meyhaneleri, fuhuş yerlerini¹¹⁸ kapatır. Meyhanelerdeki şarap kaplarını kırıp küpleri devirerek içlerini boşaltırlar. İşletenlerin cezalandırılmasını sağlarlar. Halk bu girişimi sevinçle karşılar.¹¹⁹

Gazan'ın bölgeyi işgalini fırsat bilip İlhanlılarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle cezalandırılanlar arasında Kısravan dağı Dürzîleri¹²⁰ de vardır. Bölgede katliâmlar yapıp zararları dokunan Dürzîleri tedip etmek amacıyla geniş çaplı bir sefer düzenlenir. Dımaşk nâibi Cemaleddin Akkuş 20 Şevval 699/9 Temmuz 1300 günü harekete geçerek Safed, Hama, Humus ve Trablus nâiblerinin de birlikleriyle katıldığı bu sefer ile Dürzîler tedip edilir. Dağlara kaçanlar takip edilir. Ayrıca çok büyük bir ganimet elde edilir.¹²¹ Bölgeye giden birliklerin arasında İbn Teymiyye de yer almıştır. İbn Kesir'in anlattığına göre İlhanlıların bölgeden çekilmesiyle Dürzîlerin reisleri İbn Teymiyye'nin yanına gelerek görüşmeler yapar. İbn Teymiyye yaptıklarından dolayı pişman olmalarını sağlayıp tevbe ettirmiş nasihatlerde bulunmuştur. Bunun yanında askerlerden aldıklarını geri vermişler, gasp ettikleri malları iade etmişlerdir. Arazileri ve çiftlikleri daha önceden olduğu gibi yine kendilerine iktâ olarak verilmiştir.¹²²

İlhanlılar bölgeyi terk ettikten sonra bölgeye ikinci kez sefer düzenlemişler ancak ağır kış koşulları seferin icra edilmesine izin vermemiştir. Gazan bunun üzerine üçüncü kez

¹¹⁵ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 36.

¹¹⁶ Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 251; İbn Kesir, *a.g.e.*, c.XVII, s.727; İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s.37; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 900; İbn Tağriberdi, *a.g.e.*, c.VIII, s. 127.

¹¹⁷ İbn Kesir, *a.g.e.*, c.XVII, s. 730; Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 254; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 902.

¹¹⁸ İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 34; İbn Kesir, *a.g.e.*, c.XVII, s.725.

¹¹⁹ İbn Kesir, *a.g.e.*, c.XVII, s.727-728.

¹²⁰ Dürzîlik'in tam olarak tanımı yapılamasa da kısaca şöyle söylenebilir. Fâtımî halifelerinden Hâkim-Biemrillâh döneminde (996-1021) Vezir Hamza b. Ali tarafından kurulan aşırı bir fırka. Dürzîlik hakkında bkz. Mustafa Öz, "Dürzîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. X, Ankara 1994, s. 39-48.

¹²¹ İbn Kesir, *a.g.e.*, c.XVII, s.730; İbn Habib, *a.g.e.*, c. I, s. 250; Makrîzî, *a.g.e.*, c. I, s. 902-903.

¹²² İbn Kesir, *a.g.e.*, c.XVII, s.725

Şakhab savaşıyla neticelenen son kez bir sefer düzenlemiştir. Bu seferler sırasında özellikle de yüz bin kişilik kalabalık bir orduyla İlhanlıların bölgeye doğru yaklaşması üzerine artan korku ve endişenin halk ve asker nezdinde ayyuka çıkar. Halkın yaşadığı sıkıntılar ve askerın savaşma konusundaki isteksizliği söz konusu olmuştur. İbn Teymiyye, Gazan'ın emannâme vermesine rağmen bölgede yaşanan sıkıntılardan sonra bu kez çok açık bir şekilde Gazan ve İlhanlılar aleyhine tavır alır. Dönemin idarecileri ve halkı üzerinde tartışmasız nüfuzu olan İbn Teymiyye'nin Moğollar aleyhine yayınladığı fetvalar önemli ve bir o kadar da ilginçtir.

İbn Teymiyye, İslâmiyet'i kabul etmesine rağmen *Cengiz Yasası'nı*¹²³ uygulayan¹²⁴ Gazan'ın sarayında her dinden insanın aynı muameleyi görmesi, Hıristiyanlarla bir olup Müslüman topraklarına saldırmaları Müslümanlıklarının aslında sahte olduğu ve bu cümleden onlarla cihat etmenin farz olduğuna dair fetvalar yayınladı. ¹²⁵ Bu fetvalar hem asker nezdinde hem de sultan nezdinde büyük bir itibar görmesini sağladı. Ayrıca halkın ve askerın savaşma azmini yüksek tutmak için çaba sarf eder. İlhanlı ordusu ile savaşmaya teşvik eder. İlhanlı ordusunun Suriye bölgesine girdiğine dair haberler gelmesi üzerine İbn Teymiyye 2 Safer 700/17 Ekim 1300 günü camide yaptığı vaazında halkı ayet ve hadislerle savaşmaya teşvik ettiği gibi savaşmaktan kaçınanları da uyarır. Mallarını Allah yolunda harcamaları, cihat etmeleri için belîğ konuşmalar irat eder. Bu konuda vaazlar birbirini takip eder. ¹²⁶ Gazan'ın ikinci kez düzenlediği Suriye seferi sırasında askeri teşci etmek için gösterdiği gayret önemlidir. Sultanın ordusunun gecikmesi düşmanın da yaklaşması üzerine Dımaşk açıklarında teyakkuz halinde bekleyen Suriye ordusunun başındaki naibe ve askerlere hitaben onları sakinleştirici savaşmayı teşvik eden, cesaretlendirici konuşmalar yapar. Ayet ve hadislerle bu konuşmalarını süsler. "Her kim kendisine verilen eziyetin dengi ile karşılık verir de, bundan sonra yine kendisine zulmedilirse, elbette Allah ona yardım eder. Hiç şüphesiz ki, Allah çok affedendir, çok bağışlayandır.(Hac, 22/60)" mealindeki ayeti sık sık okuyarak zaferin kendi taraflarında olduğunu ileri sürer. Askeri coşturacak konuşmalarını tekrarlar.¹²⁷ Suriye askerini teşci eden İbn Teymiyye'den nâib ve emirlerin bir talebi olur.

¹²³ Cengiz Han tarafından tanzim edilen yasalardır. Yasa ile ilgili bkz. Cüveyni, *a.g.e.*, s. 84-91; Ömeri, *Mesâlik*, c. III, s. 98-100; Kalkaşendi, *a.g.e.*, c. IV, s.310-312; Makrîzî, *Hıtat*, c. II, s. 220-221; Fethi Gedikli, "Yasa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, DİA, c. XLIII, Ankara 2013, s. 336-337.

¹²⁴ Gazan, devlet adamlarının ve komutanlarını Cengiz Yasası'na göre yargıladığı gibi yine yasa'ya göre babasının karısı ile nikâhlanmıştır. Safedi'nin detaylı olarak değindiği üzere İslam'da böyle bir nikâh usulü ayetle Allah tarafından yasaklanmıştır. Safedi, *A'yânü'l-Asr*, c.IV, s. 9. Ayrıca İslam'da nikâh bahsi için bkz. Fahreddin Atar, "Nikâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXXIII, Ankara 2007, s. 112-117.

¹²⁵ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s.735-736. Söz konusu fetvalar ve bu fetvaların yorumları hakkında bkz. İbn Teymiyye, *Kitâbu Mecmû'l-Fetâvâ*, Kahire 1326-1329/1908-191, c.IV, s.289-302; Denise Aigle, "The Mongol Invasions of Bilâd al-Sham by Ghâzân Khân and Ibn Taymiyah's Three "Anti-Mongol" Fatwas", *Mamlûk Studies Review*, XI-2 2007, s. 97-115; Ayaz, *a.g.m.*, s.18; Hanifi Şahin, "İbn Teymiyye'nin Siyaset Anlayışı", *International Journal of Social Science*, (Mart 2013), ss.615-638; Ulaş Töre Sivrioğlu, Muzaffer Ercan Yılmaz, "Bir İslam Düşünürü ve Siyasal Teorisyen Olarak İbn Teymiyye", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı; 37, Temmuz-Ağustos 2013; s. 6-7.

¹²⁶ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVII, s.735-736.

¹²⁷ İbn Kesir, *a.g.e.*, c.XVII, s.737.

İLHANLI HÜKÜMDARI GAZAN HAN'IN SURİYE İŞGALİ SÜRECİNDE İBN TEYMIYYE'NİN SİYASİ VE DİNİ MÜCADELESİ

Mısır'a sultanın yanına bizzat giderek burada sultan, vezir ve diğer devlet adamlarıyla görüşmeler yaparak savaşma konusunda onları cesaretlendirmesidir. İbn Teymiyye bunun üzerine Mısır'a gider. Devlet adamlarıyla görüşmeler yapar. Özellikle sakin olmalarını zaferin mutlak kendileri tarafında olduğuna dair yatıştırıcı konuşmalar yapar. Hatta İbn Teymiyye, Suriye'yi savunmaktan ve himaye etmekten kaçınırsanız kendilerini himaye edecek bir sultan bulacaklarını ileri sürer. Bölgenin sultanı ve hâkimi olarak bölge halkını korumakla mesulsünüz diye de uzun nutuklar irat eder. Diğer taraftan da bölgeye asker sevkıyatı hız kesmeden devam eder. Suriyeliler Mısır askerinin bölgeye gelmesiyle de sevinirler. İbn Teymiyye'nin bu çabalarının yanında ilmiye sınıfına mensup üst düzey diğer âlimler de askerinin savaşması için çaba sarf ettikleri bir gerçektir. Kahire'de sekiz gün kalan İbn Teymiyye 27 Cemaziyelevvel 700/7 Şubat 1301 günü posta atlarıyla Şam'a döner.¹²⁸

Şakhab savaşı öncesi İbn Teymiyye'nin İlhanlılara karşı savaşmak için halk ve asker nezdindeki faaliyetlerini artırdığı görülür. Bir ara aralarında İbn Teymiyye'nin de adının geçtiği ilmiye sınıfına mensup kişilerce İlhanlılar ile mektuplaşıp İlhanlı işgal süresince İlhanlı bölge nâibliği yapan Kıpçak'ın Suriye nâibliği hususunda yazıştıklarına dair sahte bir mektup ortaya çıkar. Mektup Nâib Cemaleddin Akkuş'un eline geçer. Yapılan muhakeme sonucunda mektubun sahte olduğu anlaşılmış ve mektubu kaleme alan kâtibin eli kesilmiştir.¹²⁹

İlhanlı ordusunun Suriye bölgesine girmesiyle Suriye bölge nâibleri emrindeki birlikler ile yerlerini terk ederek Dımaşk'a doğru harekete geçerler. Diğer taraftan da Mısır'dan takviye birlikler kısım kısım Dımaşk'a gelmeye başlamıştır. Dımaşkta meydana toplanan fukaha ve halk, kadıların huzurunda yemin ederek düşmanı karşılamak için 5 Şaban 702/25 Mart 1303 Pazar günü ahitleşirler. İbn Teymiyye Hama'dan gelen Suriye askerini karşılamaya çıktığında söz konusu ahitleşmeyi, emirlerin ve halkın yemin ettiğini anlatır. Bunun üzerine onlar da savaşacaklarına dair yemin ederler. İbn Teymiyye yemin ederek; "Bu defa İlhanlılara karşı zafer sizindir" deyince emirler; "İnşâAllah" demesini isterler. İbn Teymiyye ise kesinlikle şüphe olmaksızın zaferin gerçekleşeceği anlamında; "Hakikaten İnşâAllah" diye cevap verir. Ardından da hac suresi 60. ayeti¹³⁰ okur.¹³¹

İlhanlı askerinin bir kısmının Müslüman olmasından dolayı fukaha ve halk bu konuda yani düşmanın dinen nasıl tanımlanacağı hususunda İbn Teymiyye görüşler beyan etmiş ve önemli bir meselenin açıklığa kavuşmasını sağlamıştır. Müslüman olduklarını söyleyen ve halifenin itaati altına girmedikleri için de isyan etmiş sayılmayan bu düşman hakkında nasıl bir şerî hüküm uygulanmalı idi. Yani bu insanlarla savaşmayı

¹²⁸ İbn Kesir, *a.g.e.*, c.XVII, s.737-739.

¹²⁹ İbn Kesir, *a.g.e.*, c.XVIII, s.18.

¹³⁰ "Her kim kendisine verilen eziyetin dengi ile karşılık verir de, bundan sonra kendisine yine zulmedilirse, elbette Allah ona yardım eder. Hiç şüphesiz ki, Allah çok affedendir, çok bağışlayandır.(Hac, 22/60)

¹³¹ İbn Kesir, *a.g.e.*, c.XVII, s.723.

meşrulaştırılacak ne ileri sürülmeli idi. İbn Teymiyye bu can alıcı soruya cevap bularak İlhanlılar ile yapılacak savaşı şeran meşrulaştırmıştır. Kısaca İbn Teymiyye söz konusu fetvalarıyla da yetinmez. Daha ileri giden görüşler beyan ederek İlhanlılar karşısındaki mücadeleyi kutsallaştırır. İbn Teymiyye Gazan ve askerlerini Hâricîler¹³² gibi telakki edilmesini belirterek şunları söyler; "Bunlar Ali'ye ve Muaviye'ye karşı çıkan Haricilere benzemektedirler. Çünkü hariciler, halifelîğe kendilerinin Ali'den ve Muaviye'den daha çok lâıyk olduklarını öngörüyorlardı. İlhanlılar ise (yeryüzünde) hakkı ikame etme konusunda kendilerini Müslümanlardan daha yetkili görmekte idiler.¹³³ Müslümanları yaptıkları isyanlar ve zulümlerden dolayı ayıplamaktalar, oysa kendileri daha beterini yapmaktadırlar." İbn Teymiyye'nin bu sözlerini dinleyen ulema ve halk ikna olur. Daha ileri giden İbn Teymiyye sözlerini şöyle tamamlar; "Beni başımın üzerinde mushaf¹³⁴ ile İlhanlılar cephesinde görürseniz beni öldürün". İbn Teymiyye'nin bu sözlerini duyanlar savaşa konusunda cesaretlendikleri gibi moralleri yerine gelir. Kalpleri teskin olur. Bu bilgileri nakleden İbn Kesir sözlerini Allah'a hamd ederek tamamlar.¹³⁵

İbn Teymiyye'nin Şakhab savaşı öncesinde Mısır'a emirlerin tavsiyesiyle tekrar gittiği görülür. İbn Teymiyye Suriye'ye gelmek üzere olan Nâsır Muhammed ile yolda karşılaşır. Dönmek niyetinde olan sultanı cesaretlendirir. Sultanın kendisi ile beraber Mısır ordusunun yanında yer alması yönündeki talebini; "Sünnet olanın kişinin kendi halkı ile beraber savaşmasıdır" diyerek nazikçe geri çevirir. Sultanı savaş için cesaretlendirip zaferin yakın olduğunu yemin ederek söyler. Daha sonra da hızlıca hareket ederek savaşa katılmak için Suriye ordusuna katılır.¹³⁶

Şakhab Savaşı 2 Ramazan 702/20Nisan 1303 günü gerçekleşmiş ve İbn Teymiyye savaşa bizzat katılmıştır. Savaşın Ramazan ayının ilk günlerine gelmesi üzerine askerlere ve savaşa katılacak halka oruç tutmamalarını, oruçlu iseler oruçlarını bozmalarına dair fetva verir. Bizzat kendisi yiyerek de askeri teşvik eder. Askerin oruç tutmamasıyla alakalı; "Siz yarın düşmanın karşısına çıkacaksınız. Oruç bozmanız daha da kuvvetlenmenize yarar. Ebu Said el-Hudrî'nin rivayet ettiği bir hadis-i şerif'te Hz. Peygamber (a.s.) Mekke fethi senesinde sahabelerin cephede iken oruç tutmamalarını emretmiştir" diyerek askerin savaşa güçlü olarak çıkması için çaba sarf etmiştir.¹³⁷ Savaş

¹³² İslam tarihinde ilk siyasi muhalif grub olarak gösterilen hâricîler, Hz. Osman'ın şehadeti sonrası yaşanan gelişmeler doğrultusunda Hz. Ali ile Muaviye arasında meydana gelen Siffin Savaşı'nda Hz. Ali'nin ordusundan ayrılanların oluşturduğu gruba verilen isimdir. Dini ve siyasi konularda aşırı görüşleriyle öne çıkan bir fırka. Detaylı bilgi için bkz. Adnan Demircan, *Hâricîler'in Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul 1996, s. 57-261; Ethem Ruhi Fırlı, "Hâricîler", *DİA*, c. XVI, Ankara 1997, s.169-175.

¹³³ Gazan Dimaşk halkına gönderdiği emanânmesinde Müslüman idarecilerin yoldan çıktıklarını Allah'ın kendilerini idare etmekle görevlendirdiğini ayet ve hadislerle süsleyerek ifade etmiş idi.

¹³⁴ İbn Teymiyye, Hz. Ali ile Muaviye arasında vuku bulan Siffin savaşında Muaviye'nin askerlerinin Kur'an sayfalarını mızraklarının ucuna takarak; "Kur'an aramızda hakem olsun" dedikleri hadiseyi hatırlatıyor.

¹³⁵ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. XVIII, s. 23-24.

¹³⁶ İbn Kesir, *a.g.e.*, c.XVIII, s.27.

¹³⁷ İbn Kesir, *a.g.e.*, c.XVIII, s.23-25.

İLHANLI HÜKÜMDARI GAZAN HAN'IN SURİYE İŞGALİ SÜRECİNDE İBN TEYMIYYE'NİN SİYASİ VE DİNİ MÜCADELESİ

Memlûk ordusunun galibiyeti ile sonuçlanmış ve bu zafer aynı zamanda İbn Teymiyye'nin haklı olarak halk ve idareciler nezdindeki saygınlığını artırmıştır.

İbn Teymiyye zaman içinde yayılan popüleritesine rağmen çok geçmeden yaşanan gelişmelerle devlet yetkilileri tarafından tutuklanarak sık sık hapse girer. Bazı fıkıh konularında verdiği fetvalar ve bazı kelim konularında ileri sürdüğü görüşlerinden dolayı yargılanır. Yapılan muhakemeler sonucunda Sultan Nâsır Muhammed'in 705 yılı Ramazan (1306 Mart-Nisan) ayında yayınladığı emir¹³⁸ minberlerde okunarak fetva vermesi yasaklanır. Sık sık hapse girip çıkacak olan İbn Teymiyye, selefi görüşlerini ısrarla savunmaya devam eder. Giderek ilmi otoritelerin çekişmesine dönüşecek bu yargılamalardan bıkmayan İbn Teymiyye sık sık girdiği hapislerde birçok önemli eserini kaleme almıştır. Son olarak elinden kâğıdı ve kalemı alınarak hapse girdiği 20 Zilkade 728/26 Eylül 1328'de hapiste iken vefat etmiştir.¹³⁹

Sonuç olarak, İbn Teymiyye Vâdî Hazindâr savaşı ile başlayan İlhanlı işgal sürecinden Memlûklerin zaferiyle sonuçlanan Şakhab savaşına değin Suriye bölgesinde yaşayan birisi olarak gelişmeleri bizatihi yaşamıştır. Çocuk yaşlarda Moğol tehdidinden dolayı Harran'ı ailesiyle terk etmiş ancak aynı tehlike ile bu kez Dımaşka karşılaşmıştır. İlhanlılar Moğol bakiyesi bir devlet ise de Gazan ve emrindeki askerlerin birçoğu Müslüman olduklarını ileri sürerek bölgeye gelmişlerdir. Bu kez İslam düşmanlarıyla savaştan çok daha farklı bir durum söz konusudur. Asker ve halk savaşmaktan çekinmekte ulema ise İlhanlıları tanımlamak için dini bir gerekçe öne sürmekte tedirgin iken İbn Teymiyye'nin fetvaları imdada yetişir. İleri sürdüğü fetvalarını geçmişten örnekler sunarak temellendirir. Bu çaba halk ve asker nezdinde kabul görür. Savaşmaları için cesaretlendirici unsurlar olur. İbn Teymiyye'yi bir siyaset bilimcisini bir tarihçi gözüyle söz konusu işgaller karşısındaki tutum ve davranışlarını kaynaklar ışığında ortaya koymaya çalıştık.

¹³⁸ İbn Teymiyye hakkında yayınlanan emir için bkz. İbn Devâdârî, *a.g.e.*, c. IX, s. 139-142.

¹³⁹ Koca, *a.g.m.*, s.391-393.

KAYNAKÇA

- Aigle, Denise, "The Mongol Invasions of Bilâd al-Sham by Ghâzân Khân and Ibn Taymiyah's Three "Anti-Mongol" Fatwas", *Mamlūk Studies Review*, XI-2 2007, ss.89-120.
- Atar, Fahreddin, "Nikâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXXIII, Ankara 2007, s. 112-117.
- Baybars el-Mansûrî (ö. 725/1325), *Zübdetü'l-Fikre fî Târîhi'l-Hicre*. (Thk. D. S. Richards), Beyrut Das Arabische Buch Berlin, 1998/1419; *et-Tuhfetü'l-Mülûkiyye fî'd-Deoleti't-Türkiyye* (Thk. Abdülhamid Salih Hamdân), Kahire 1987.
- Başkumandan Simbat Vekayinamesi*, (Ter. Hrand D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Basılmamış Nüsha, İstanbul 1946.
- Bozkurt, Nebi, "Eman", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. XI, Ankara 1995, s. 75-77.
- Cüveynî, Alaaddin Ata Melik (ö.681/1238), *Tarih-i Cihan Gûşâ* (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013.
- Demircan, Adnan, *Hâricîler'in Siyasi Faaliyetleri*, İstanbul 1996.
- Ebü'l-Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmadüddin İsmail b. Ali Ebü'l-Fidâ (ö. 732/1331), *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer = Târîhu Ebî'l-Fidâ* (Thk. Mahmûd Deyyub), I-II, Beyrut 1997/1417.
- Galstyan, A. G., *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Çev. İlyas Kamalov), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.
- Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, I-II, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi, "Hâricîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.XVI, Ankara 1997, ss.169-175.
- Hamevî, Ebu Abdullah Şihabüddin Yâkut el-Hamevî (ö. 626-1229), *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Beyrut 1977/1397.
- İbn Devâdârî, Seyfeddin Ebû Bekr b. Abdullah b. ed-Devâdârî (ö. 1336), *Kenzü'd-Dürer ve Câmiu'l-Gurer*, I-IX, *ed-Dürretü'z-Zekiyye fî Ahbâri'd-Deoleti't-Türkiyye*, (Thk. Ulrich Haarmann), c. VIII, Kahire 1971.
- İbn Habîb, Ebû Muhammed Bedreddin Hasan b. Ömer İbn Habîb el-Halebî (ö. 779/1379), *Tezkiretü'n-Nebih fî Eyyâmi'l-Mansûr ve Benîh*, I-III, (Thk. Muhammed Muhammed Emin), Kahire 1986.
- İbn Haldun, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun (ö. 808/1406), *Kitâbü'l-İber ve Dîvânü'l-Mübtedâ ve'l-Haber fî Eyyâmi'l-Arab ve'l-Berber ve men Âserehüm min zevi's-Sultâni'l-Ekber*, I-VIII, (Thk. Halil Şehhâde), Beyrut 1421/2001.

İLHANLI HÜKÜMDARI GAZAN HAN'IN SURİYE İŞGALİ SÜRECİNDE İBN TEYMIYYE'NİN SİYASİ VE DİNİ MÜCADELESİ

- İbn İyas, Ebü'l-Berekat Zeynüddin Muhammed b. Ahmed İbn İyas (ö. 930/1520), *Bedâ'iu'z-Zuhûr, fî Vekâi'u'd-Dühûr*, I-V, (Thk. Muhammed Mustafa), Kahire 1395/1975.
- İbn Tağriberdî, Ebü'l-Mehasin Cemalüddin Yusuf İbn Tağriberdî (ö. 874/1470), *en-Nücümü'z-Zâhire fî Mü'lûki Mısr ve'l-Kahire*, I-XVI, Kahire t. y.
- İbn Teymiyye, *Kitâbü Mecmûu Fetâvâ*, Kahire 1326-1329/1908-1911; *es-Siyasetü's-Şeriyye*, (Siyaset), Çev. Vecdi Akyüz, Derâh Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1999.
- Kalkaşendî, Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Ali Kalkaşendî (ö. 821/1418), *es-Subhu'l-A'sâ fî Sınâati'l-İnşâ*, I-XIV, (Thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin) Beyrut 1987.
- Kanat, Cüneyt, "Gazan Han Zamanında Memlûk Devleti'ne İltica eden Uyratlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XV, (2000), ss. 105–120.
- Koca, Ferhat, "İbn Teymiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XX, Ankara 1999, ss. 391-405.
- Makrîzî, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir Makrîzî (ö. 845/1442), *Kitâbü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, I-IV, (Thk. Muhammed Mustafa Ziyade-Said Abdülfettah Âşûr), Kahire 1934, 1958.
- Nüveyrî, Ebu'l-Abbas Şihabüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nüveyrî (ö.733/1333), *Nihâyetü'l-Ereb fî fününi'l-Edeb*, I-XXXI (Thk. Dr. Necip Mustafa Fevvaz, Dr. Hikmet Keşlî Fevvaz), Beyrut 2004.
- Oktay, Hasan, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, Selenge Yayınevi, İstanbul 2007.
- Ömerî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Yahyâ İbn Fazlullah el-Ömerî (ö.749/1349), *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr*, I-XXVII, (Thk. Kamil Selman el-Cebûrî), Beyrut 2010; *et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerîf* (Thk. Semîr Mahmûd Derubi), Kerek 1992/1413.
- Öz, Mustafa, "Dürzilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. X, Ankara 1994, ss. 39-48.
- Özaydın, Abdülkerim, "Aynicâlût Savaşı", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul 1994.
- Özerveranlı, M. Sait, "Selefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XXXVI, Ankara 2009, s. 399-402.
- Reşidüddin Fazlullah (ö. 718/1318), *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, (Çev. Prof. Dr. İsmail Aka, Prof. Dr. Mehmet Ersan ve Dr. Ahmad Hesamipour Khelejeni), Türk Tarih Kurumu basımı, Ankara 2013, s. 13.
- Sivrioğlu, Ulaş Töre-Yılmaz, Muzaffer Ercan, "Bir İslam Düşünürü ve Siyasal Teorisyen Olarak İbn Teymiyye", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı; 37, Temmuz-Ağustos 2013; s. 6-7.

- Süleyman Özbek, "Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: Ayn Calud", *Türkler*, Ankara 2002, c. V, ss. 134-143.
- Safedî, Salahaddin Halil bin İzzeddin Aybek es-Safedî (ö. 762/1363), *A'yânü'l-Asr ve A'vânü'n-Nasr*, (Thk. Ali Ebû Zeyd, Mahmûd Salim Muhammed, Nebil Ebû Amse, Muhammed Mev'id), I-VI, Dimaşk 1998/1418; *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, I-XXIX, (Thk. Ahmed Arnavud, Tezkî Mustafa), Beyrut, 1420/2000.
- Spular, Berthold, *İran Moğolları*, (Çev. Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- Stewart, Angus Donald, *The Armenian Kingdom and the Mamluks War and Diplomacy during the Reigns of Het'um II (1289-1307)*, Köln 2011.
- Hanifi Şahin, "İbn Teymiyye'nin Siyaset Anlayışı", *International Journal of Social Science*, (Mart 2013), ss.615-638.
- Takkûş, Muhammed Süheyl, *Târîhu'l-Memâlik fî Mısır ve Bilâdi's-Şam*, (Nşr. Dârü'n-Nefâis), Beyrut 1997/1418.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996.
- Vassaf, Şerefüddîn Abdullah b. İzziddîn Fazlillâh b. Ebî Naîm-i Yezdî Şirazi Vassaf (ö. 730/1329-30), *Tahrîr-i Târîh-i Vassaf*, (Yay. Abdü'l-Muhammed Ayetî), Tahran 1372/1994, s. 222.
- Yuvalı, Abdülkadir, "Gâzân Han", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. XIII, Ankara 1996, ss. 429-431.